

До питання про механізми появи психічних наслідків суспільних криз

Uvarova S.H. To the question on mechanisms for the appearance of psychic consequences of public crises / S.H. Uvarova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 634–646.

С.Г. Уварова. До питання про механізми появи психічних наслідків суспільних криз. У статті представлено огляд проблеми появи психічних наслідків суспільних криз. Підкреслено, що реалії нашого сьогодення у світовому суспільстві відрізняються високою щільністю кризових станів і процесів. За цих умов людина переживає травматичний досвід різних кризових ситуацій, що пов'язані безпосередньо з нею, або яких зазнали її рідні та близькі. Кризові події, звичайно, відрізняються за силою травматичного впливу, але призводять до сильних переживань людини, оскільки виходять за межі її нормального повсякденного досвіду.

Представлено психоаналітичний погляд на травму. Спираючись на аналіз форм, проявів, динаміки та специфіки суспільних кризових явищ, а також розгляд особливостей психічного реагування на кризові явища, представлено аналіз психічних умов, за яких суспільні кризові чинники набувають патогенної сили та спричиняють негативні психічні процеси і стани в людини.

Розкрито психоаналітичні уявлення про механізми появи травматичних переживань в умовах суспільних криз. Підкреслено, що орієнтація на психоаналітичні погляди дозволяє розширити розуміння наукових проблем, пов'язаних із появою негативних психічних наслідків суспільних криз. Детальне вивчення багаторічного клінічного досвіду психоаналітиків і теоретичний аналіз психоаналітичних робіт свідчать про те, що травматизація суб'єкта не зумовлена принципом лінійного детермінізму (коли минуле впливає на теперішнє), а, навпаки, досвід минулого може актуалізуватись як травматичний у світлі подій теперішнього. Подія минулого може набути травматичної значущості кризь сенс події теперішнього.

Ключові слова: суспільна криза, соціальні трансформації, екстремальна подія, травма, травматичний досвід, психоаналіз, метапсихологія, механізм післядії.

С.Г. Уварова. К вопросу о механизмах возникновения психических последствий общественных кризисов. В статье представлен обзор проблемы возникновения психических последствий общественных кризисов. Подчеркнуто, что реалии современного мирового общества отличаются высокой плотностью кризисных состояний и процессов. В этих условиях человек переживает травматический опыт различных кризисных ситуаций, связанных непосредственно с ним, или с его родными и близкими. Кризисные события отличаются по силе травматического воздействия, но вызывают сильные переживания человека, поскольку выходят за пределы его нормального повседневного опыта.

Представлен психоаналитический взгляд на травму. Исходя из анализа форм, проявлений, динамики и специфики общественных кризисных явлений, а также рассмотрение особенностей психического реагирования на кризисные явления, представлен анализ психических условий, при которых общественные кризисные факторы приобретают патогенную силу и вызывают негативные психические процессы и состояния у человека.

Раскрыты психоаналитические представления о механизмах травматических переживаний в условиях общественных кризисов. Подчеркнуто, что ориентация на психоаналитические взгляды позволяет расширить понимание научных проблем, связанных с появлением негативных психических последствий общественных кризисов. Детальное изучение многолетнего клинического опыта психоаналитиков и теоретический анализ психоаналитических работ свидетельствуют о том, что травматизация субъекта не обусловлена принципом линейного детерминизма (когда прошлое влияет на настоящее), а, наоборот, опыт может актуализироваться как травматический в свете событий настоящего. Событие прошлого может приобрести травматическое значение сквозь призму события в настоящем.

Ключевые слова: общественный кризис, социальные трансформации, экстремальное событие, травма, травматический опыт, психоанализ, метапсихология, механизм последствия.

Постановка проблеми. Кризовість сучасного світу складається з численності таких подій, як стихійні лиха, війни, міждержавні та міжетнічні конфлікти, економічні кризи, політичні перевороти, техногенні катастрофи, терористичні акти тощо. Закономірними наслідками цих явищ є розгортання кризових процесів усередині суспільного життя, що має травматичний вплив на психічне життя людини, яка завжди є невідповідною до цих подій.

Слід підкреслити, що питання механізмів появи негативних психічних наслідків суспільних криз майже не розкрито в межах психологічних наукових досліджень. Зазвичай вивчення суспільних криз зорієнтовано на розкриття змісту та динаміки

самих наслідків, залишаючи поза увагою специфіку обставин, які спричинили психологічні проблеми, і, зокрема, психологічні механізми, що лежать в основі травматизації.

Звертаючись до теорії психоаналізу, можна сказати, що в психологічній науці на рівні ґрунтовних досліджень не представлена *метапсихологія* появи психічних наслідків суспільних криз. Під метапсихологічними уявленнями у психоаналізі розуміється вивчення психічних процесів з точки зору динаміки, топіки та економіки психічного апарату [2].

Метапсихологічне розуміння окресленої проблеми передбачає вивчення передумов появи психічних наслідків суспільних криз з точки зору психології позасвідомого, функціонування психічного апарату людини, її потягів тощо. Тобто, з метапсихологічної позиції значний інтерес становить природа негативних психічних проявів, спричинених суспільними кризами; особливості функціонування психічних процесів в умовах кризового стану суспільства; механізми травматизації психіки за умов дії соціальних кризових чинників; особливості активізації захисних механізмів психіки в умовах специфіки суспільної кризи тощо.

Отже, спираючись на метапсихологічне розуміння, спробуємо розкрити, за яких психічних умов чинники суспільних кризових явищ набувають патогенної сили та спричиняють негативні психічні процеси і стани в людини.

Мета статті полягає у розгляді психічних механізмів появи травматичних наслідків суспільних кризових подій.

Результати дослідження. Спершу визначимо психологічну специфіку, яка є характерною для суспільства у передкризовий та кризовий періоди, а також специфіку психологічних станів населення у ці періоди суспільного життя. Як показують дослідження суспільних процесів під час криз, стресогенність соціальних трансформацій для особистості визначається перспективою втратити щось, що є цінним для неї. Соціальна нестабільність є перманентно діючим стресогенним чинником, оскільки під загрозу потрапляють життєві цінності людини, що надають сенс її буттю; суб'єктивно значуща система цінностей стикається з труднощами їх реалізації.

Серед макросоціальних чинників розвитку кризових станів людини дослідники називають наступні:

– *зміна національної мотивації* (зміна або руйнація мотиваційної системи нації виступає значущим чинником розвитку кризових станів населення. Під національною мотивацією ро-

зуміється переважаюча для кожної нації система домінуючих орієнтирів, що визначають її суспільну поведінку, наприклад, пріоритет соціальних досягнень, здобуття успіху, багатства; прагнення покращити якість життя; пріоритети стабільності та підтримання традицій тощо);

– *соціокультуральні зміни* (стрімкі політичні, економічні та культуральні зміни викликають погіршення психологічного стану суспільства (поширення страхів, тривожності, пригніченості, песимістичних настроїв, почуття соціальної незатребуваності, втрата почуття перспективи, ірраціональне сприйняття дійсності тощо));

– *руйнування соціальних норм і цінностей* (втрата суспільством соціальних орієнтирів, норм і цінностей, які визначали його життя тривалий час, та необхідність пошуку нових орієнтирів викликає суспільну напругу, а також поширення таких переживань, як втрата сенсу, відчуття непотрібності, покинутості, приреченості);

– *гострі стресові ситуації, які небезпечні для життя людини* (для цього макросоціального чинника ключовим є те, що у життєвонебезпечній ситуації (стихійні лиха, катастрофи, війни) знаходиться велика група людей, поєднаних єдиним переживанням травматичної ситуації) [13].

Сучасні автори визначають такі соціально-психологічні чинники, що зумовлюють розвиток психосоціального стресу у суспільстві: зниження рівня життя, соціальні потрясіння, нестабільність на ринку праці; падіння якості медичного обслуговування; погана екологічна ситуація; катастрофічне інформаційне перевантаження; висока відповідальність; дефіцит часу; розповсюджені міжособистісні конфлікти тощо [7].

Отже, соціальні зміни, суспільні, економічні, політичні, екологічні кризові явища сприймаються людиною травматично, оскільки несуть дестабілізацію уявлень про навколишню дійсність, втрату минулих опор та орієнтирів поведінки; втрачається безперервність буття, яка до цього не ставилася під сумнів.

Як відомо, частими причинами розвитку суспільних криз виступають природні стихійні лиха або техногенні екологічні катастрофи. Тому доцільним є вивчення особливостей цих надзвичайних подій, що травматично впливають на психіку людини, та психологічний стан суспільства в цілому.

У кризовій психології вченими виділено такі особливості надзвичайної травматичної події:

– *раптовість* (чим раптовішою є подія, тим більш руйнівний вплив вона має для людини);

– *відсутність схожого досвіду* (надзвичайна подія виходить за межі нормального повсякденного досвіду людини);

– *тривалість* (цей чинник є досить змінним у різних випадках, наприклад: повінь, що розливається повільно, може і спадати поступово, а землетрус, хоч і триває декілька секунд, але приносить більше руйнувань; у жертв тероризму, захоплення заручників, викрадення літака травматичні ефекти можуть зростати та примножуватись з часом);

– *неможливість контролю* (людина не здатна контролювати подію під час природних катастроф, що спричиняє сильне відчуття безпорадності);

– *втрата і горе* (постраждали у надзвичайних ситуаціях можуть бути розлучені з рідними та близькими, переживати їх загибель або знаходитись в очікуванні можливих втрат. Також людина через надзвичайну подію може втратити свою соціальну позицію і у випадку тривалих травматичних подій втратити всі надії на відновлення втраченого);

– *постійні зміни* (руйнування, викликані катастрофами, можуть бути такими, що не підлягають відновленню, і постраждалі можуть опинитись в абсолютно нових, навіть ворожих для них умовах);

– *експозиція смерті* (навіть короткі, загрожуючі життю ситуації, мають травматичний вплив на людину; зіткнення зі смертю, які повторюються, можуть призводити до глибоких особистісних трансформацій; при близькій зустрічі зі смертю можливою є тяжка екзистенційна криза);

– *моральний вибір* (людина може опинитись у ситуації прийняття рішення, пов'язаного з неможливим вибором, наприклад, кого рятувати: дружину чи дитину);

– *поведінка під час події* (після завершення кризової події людина може переживати докори сумління, пов'язані з тим, що вона не зробила всього можливого для порятунку близької людини, чи не була обачною; може звинувачувати себе в тому, що була в той час і не в тому місці тощо);

– *масштаб руйнувань* (постраждалі у катастрофах після завершення події, зазвичай, бувають вражені тим, які вона має масштаби, що вона зробила з її оточенням та суспільством в цілому) [5].

Розкриємо основні психічні прояви людини, яка перебуває в умовах надзвичайних ситуацій.

Вчені виділяють три основні періоди, характерні для поведінки та самопочуття людини під час стихійних лих та екологічних катастроф: передвплив, вплив і післявплив.

У період *передвпливу* наростає відчуття загрози та занепокоєння. При цьому, як правило, сама загроза (землетрус, повінь, ураган тощо) або не усвідомлюється людиною, або недооцінюється, або ж ігнорується.

Період *впливу* триває від початку стихійного лиха до початку рятувальних робіт. Для поведінки людей, які є безпосередніми учасниками надзвичайної події, характерною є фаза героїзму: підвищується поведінкова активність, люди проявляють самодопомогу та взаємодопомогу, альтруїзм. Спостерігається викривлення реальної оцінки небезпеки: люди або недооцінюють небезпеку (ілюзія невразливості), або вважають, що вони обов'язково постраждають.

Період *післявпливу* починається через кілька днів після стихійного лиха. Продовжуються рятувальні роботи, люди підраховують втрати та починають усвідомлювати масштаби трагедії. У зв'язку із цим деякі дослідники називають цей період другим стихійним лихом. Життя людини стає залежним від таких умов, як вміння вижити без допомоги інших, врятуватись, знайти притулок та їжу. Виникає безпосередня загроза існуванню людини та її близьких. У цей період зберігається інформаційна невизначеність, руйнуються життєві стереотипи [5].

Отже, суспільні кризи, які часто спричинюються або посилюються стихійними лихами, екологічними катастрофами, війнами неминуче мають смертельні наслідки або несуть пряму загрозу життю людей, які перебувають в цих умовах.

У зв'язку із питанням смертельних наслідків та загрози смерті, яку мають кризові явища, для визначення психологічних механізмів появи травматичних наслідків кризових подій доцільно звернутись до психоаналітичних поглядів.

Як зазначав З.Фрейд, «у свою власну смерть ніхто не вірить, або, що є тим же самим: у позасвідомому кожен з нас переконаний у власному безсмерті» [9, с. 50]. Смерть – це абстрактне поняття негативного змісту, для якого не можна знайти відповідності у позасвідомому [10, с. 346].

У зв'язку з тим, що у позасвідомому людини немає смерті, стикаючись з нею у житті, людям властиво підкреслювати її випадковий характер. З. Фрейд пише, що таким чином виявляється «наше прагнення звести смерть від неминучості до випадковості» [9, с. 50].

Вчений називає ставлення до смерті у людському суспільстві культурно-конвенціональним та описує його специфічність. Воно виявляється в тому, що до померлого ми ставимося по-особливому, майже захоплюємося ним, як тим, хто здійснив щось дуже складне, припиняємо його критикувати, вибачаємо та виправдовуємо його. Якщо ж смерть спіткає близьку нам людину, це культурно-конвенціональне ставлення доповнюється нашим повним крахом. Разом з цією людиною ми ховаємо наші сподівання, не дозволяємо себе втішати та відмовляємося замінювати втраченого. Це наше ставлення до смерті суттєво впливає на наше життя. Воно злиднішає, не представляє для нас інтересу, стає прісним, незмістовним через нестерпну інтенсивність журби за втраченою людиною.

Таке культурно-конвенціональне ставлення до смерті з'явилося ще у ранні часи в людському суспільстві, щоб позбавити смерть її значення припинення життя. З. Фрейд пише: «Безумовно, власна смерть була для первісної людини такою ж неувяною та нереальною, як ще й сьогодні для кожного з нас» [9, с. 53]. Унаслідок неможливості визнати власну смерть люди вдавалися до вірування у переселення душ, відродження та ін.

З. Фрейд зазначає, що наше позасвідоме не вірить у власну смерть і веде себе, як безсмертне. Наше позасвідоме ставиться до смерті так само, як первісна людина, яка продовжує жити в ньому в незмінному вигляді.

Під час війни, вважає З. Фрейд, втрачається конвенціональне ставлення до смерті. «Тепер вже смерть не можна заперечувати; в неї доводиться вірити. Люди дійсно помирають, і вже не окремі, а багато хто, і це вже не випадковість» [9, с. 51]. Учений для прикладу описує стан людей, які вдома чекають своїх рідних, які перебувають на війні, наражаючи себе на смерть. Те сум'яття та страждання, яке переживають люди в очікуванні, обумовлено тим, що в умовах реальності війни вже не можна зберегти минуле ставлення до смерті (заперечувати її), а нове ставлення ще не знайдено [9].

Для вирішення питання щодо передумов появи негативних психологічних наслідків суспільних криз варто звернутись до висвітлення питання стресу, травматичного стресу та травми.

Як зазначав учений Р. Лазарус у своїй концепції психологічного стресу, під час аналізу цього феномена слід брати до уваги такі параметри, як особистісна значущість ситуації для суб'єкта, особливості психічних процесів та суб'єктивні особливості. Ці чинники зумовлюють, на переконання вченого, характер реа-

гування людини на стресогенну ситуацію. На відміну від фізіологічного стресу (який дослідник виділяв як окремий вид стресу та зауважував, що реакції людини при цьому стресі завжди стереотипні), реакції людини під час психологічного стресу є суб'єктивними та не завжди прогнозованими.

Згідно з поглядами Р. Лазаруса та С. Фолкман, людина оцінює величину джерела стресу, співставляючи вимоги зовнішніх впливів з власною оцінкою наявних особистісних ресурсів для подолання цих вимог [14].

Що стосується травматичного стресу, це особлива форма загальної стресової реакції. Стрес стає травматичним, коли результатом впливу стресора є порушення у психічній сфері за аналогією з фізичними порушеннями. Коли психологічні, фізіологічні, адаптаційні можливості людини перевантажені стресогенними чинниками, стрес стає травматичним [3; 8].

Під травматичним стресом у науковій літературі, як правило, розуміють психічну травму як таку. У сучасній клінічній психології *психічною травмою* вважається життєва подія, яка зачіпає значущі сторони буття людини та призводить до глибоких психологічних переживань [4].

Психічна травма – це глибокі, болісні переживання людини, пов'язані з травматичними подіями її життя, граничне накопичення збудження, з якими вона нездатна впоратися або які частково долаються за допомогою позасвідомих механізмів захисту [1].

Розмірковуючи над психологічними передумовами виникнення травматичних неврозів, З. Фрейд зауважував, що видається «абсолютно неймовірним, що невроз міг виникнути без участі більш глибоких позасвідомих прошарків психічного апарату лише завдяки об'єктивному факту загрози» [11, с. 271]. Під час переживань, які призводять до травматичного неврозу, пробивається захист від зовнішніх подразників, і до психічного апарату потрапляє занадто велика кількість збудження [11, с. 271].

Особливо важливо відмітити, що поняття травми пов'язане, як вказував сам З. Фрейд, з економічними уявленнями: «Ми називаємо травмою досвід, при якому за короткий час в душевне життя вторгаються настільки сильні роздратування, що усі звичайні засоби їх усунення або переробки виявляються недієвими, що призводить до стійкого порушення у способах функціонування енергії» [12]. Це означає, що приплив збуджень перевищує допустимі для психіки величини. При цьому травмуючою може

бути як одна-єдина подія, яка викликає сильну емоцію, так і накопичення збуджень, кожне з яких окремо переноситься легко: принцип постійності в психіці перестає діяти, оскільки психічний апарат втрачає здатність до розрядки збуджень.

Слід зазначити, що концепція травми у З. Фрейда та його послідовників з самого зародження психоаналізу і до наших днів, – це те питання, яке, мабуть, краще за все відбиває еволюцію психоаналітичної думки стосовно етіології психічних розладів і, відповідно, підходів у клінічній роботі.

Відомо, що на початку своєї творчості З. Фрейд визначав природу травми як сексуальну. Переглянувши теорію «первинного зваблення» і відмовившись від своєї «*Neurotika*» (теорії неврозів), Фрейд дійшов висновку, що в основі травми може лежати не реальне зваблення, а фантазія. Проте, чи виходить травма з реального зваблення, чи з фантазму, це не міняє суті, суть її глибинно пов'язана з сексуальністю. Більше того, реальна травма і фантазм не взаємовиключаються, а в деяких випадках їх дії комбінуються.

Варто підкреслити, що впродовж усього розвитку психоаналітичної думки концепція травми значно розширювалася З. Фрейдом та його послідовниками. Ще раз переглянути концепцію психічної травми змусили З. Фрейда наслідки Першої світової війни – величезна кількість людей страждає від військових неврозів. Спостереження за такими масштабними психічними наслідками війни приводять до думки про те, що сексуальність не є єдиною причиною травми. Робота з травмованими Першою світовою війною, які страждають від «військових неврозів», демонструє, що люди, які пережили травму, повторюють свої спогади в симптомах і сновидіннях, що повторюються. У такий спосіб психіка прагне впоратися з впливом травматичної події. Це призводить також до перегляду теорії сновидінь: до неї включається окремий клас посттравматичних сновидінь, що криються в явищі нав'язливого повторення. Отже, сновидіння, що повторюються, в яких суб'єкт наново переживає подію і знову потрапляє в травматичну ситуацію, немов прагнучи впоратися з нею, З. Фрейд відносив до феноменів нав'язливого повторення. У більш загальному сенсі вся сукупність клінічних явищ, які є нав'язливим повторенням, свідчить про те, що принцип задоволення може здійснюватися лише при дотриманні низки умов, що скасовуються травмою, яка не просто порушує лібідинальний обмін, але є серйозною загрозою цілісності суб'єкта.

У контексті визначення передумов появи травматичних наслідків суспільних криз доцільним є звернення до психоаналітичних уявлень про механізм післядії, який є одним із ключових для розуміння психічного часу та причинності психічних станів та явищ. Термін «післядія» пов'язаний з уявленнями З. Фрейда про психічний час і причинність, зокрема про форми досвіду, враження, мнемічні сліди – все, що з часом перебудовується залежно від нового досвіду суб'єкта на новій ланці розвитку, і тоді ці форми можуть здобувати новий смисл і нову психічну дієвість.

Відповідно до психоаналітичних поглядів, суб'єкт переробляє події минулого у післядії, і в цьому процесі вони отримують сенс, дієвість і навіть патогенну силу. Механізм післядії зумовлює зазвичай не сам досвід як такий, а скоріше те в цьому досвіді, що на момент переживання не могло бути повністю включеним у значимий контекст. Праобразом такого переживання є травматична подія [2].

Ці погляди були висловлені З. Фрейдом ще у 1896 р. в листі до В. Фліса: «Зараз я розробляю гіпотезу, відповідно до якої наш психічний механізм складався пошарово: матеріал, який утворює мнемічні сліди, час від часу, залежно від обставин, зазнавав перебудови та перезапису» (цит. за [2, с. 343]).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, орієнтація на психоаналітичні погляди дозволяє суттєво розширити розуміння механізмів появи негативних психічних наслідків суспільних криз. У межах концептуального розуміння травматизації з позиції психоаналітичних ідей психічні наслідки обирають собі причину в подіях минулого, а не події виступають безпосередніми передумовами тих чи інших психічних наслідків. Тобто подія минулого може набути травматичної значущості крізь сенс події теперішнього. Отже, зазначені ідеї можуть виступити основою у перспективі подальшого вивчення окресленої проблеми.

Список використаних джерел

1. Кочарян А. С. Психология переживаний : Учебное пособие. / А. С. Кочарян, А. М. Лисенная. – Харків : ХНУ, 2011. – 220 с.
2. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис. – М. : Высшая школа, 1996. – 623 с.
3. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 960 с.

4. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: Практическое руководство / В. Д. Менделевич. – М. : «МЕД-прес», 1998. – 592 с.
5. Осипова А. А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. – Изд. 2-е / А. А. Осипова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 315 с.
6. Практичне керівництво для психологів та соціальних працівників. Організація соціально-психологічної допомоги дітям та їхнім сім'ям, переміщеним в регіони України з тимчасово окупованих територій і районів проведення анти терористичної операції / За заг. ред. С.Г. Уварової. – К. : Етна-1, 2015. – 111 с.
7. Розанов В. А. Психосоциальный стресс как фактор психического здоровья населения // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 20-22 червня 2014 року // Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – 2014. – С. 143–147.
8. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В.Г. Ромек, В.А. Конторович, Е.И. Крукович. – СПб. : Речь, 2004. – 256 с.
9. Фрейд З. В духе времени о войне и смерти / Вопросы общества и происхождение религии / З. Фрейд; Перевод на русский язык А.М. Боковикова. – Москва : ООО «Фирма СТД», 2008. – 608 с.
10. Фрейд З. Я и Оно // Психология бессознательного / З. Фрейд; Под ред. А. М. Боковикова и С. И. Дубинской; Перевод на русский язык А. М. Боковикова. – Москва : ООО «Фирма СТД», 2008. – 449 с.
11. Фрейд З. Торможение, симптом и тревога / Истерия и страх. Перевод на русский язык А. М. Боковикова. – Москва. – ООО «Фирма СТД». – 320 с.
12. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ // Собрание сочинений в 10 томах. – Т. 1. – Москва: ООО «Фирма СТД», 2003. – 608 с.
13. Юрьева Л. Н. Кризисные состояния / Л. Н. Юрьева. – Днепропетровск : Арт-Пресс, 1998. – 164 с.
14. Lazarus R. S. Stress, appraisal and coping / R. S. Lazarus, S. Folkman. – N. Y. : Springer, 1984.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kocharjan A. S. Psihologija perezhivaniy : Uchebnoe posobie / A. S. Kocharjan, A. M. Lysennaja. – Harkov : HNU, 2011. – 220 s.
2. Laplansh Zh. Slovar' po psihoanalizu / Zh. Laplansh, Zh.-B. Pontalis. – M. : Vysshaja shkola, 1996. – 623 s.
3. Malkina-Pyh I. G. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah / I. G. Malkina-Pyh. – M. : Izd-vo Jeksmo, 2005. – 960 s.
4. Mendelevich V. D. Klinicheskaja i medicinskaja psihologija: Prakticheskoe rukovodstvo / V. D. Mendelevich. – M. : «MEDpres», 1998. – 592 s.
5. Osipova A. A. Spravochnik psihologa po rabote v krizisnyh situacijah. – Izd. 2-e / A. A. Osipova. – Rostov n/D. : Feniks, 2006. – 315 s.
6. Praktychne kerivnyctvo dlja psihologiv ta social'nyh pracivnykiv. Organizacija social'no-psihologichnoi' dopomogy ditjam ta i'hnim sim'jam, peremishhenym v regiony Ukrai'ny z tymchasovo okupovanyh terytorij i rajoniv provedennja anty terorystychnoi' operacij' / Za zag. red. S. G. Uvarovoi'. – K. : Etna-1, 2015. – 111 s.
7. Psihosocial'nyj stress kak faktor psihicheskogo zdorov'ja naselenija / V. A. Rozanov, E. Y. Shevchenko, M. K. Kremenchuckaja, E. M. Psjadlo // Suchasni pidhody ta tehnologii' social'no-psihologichnoi' ta korekcijsnoi' roboty z riznymy vikovymy grupamy naselennja: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii', 20-22 chervnja 2014 roku // Odes'kyj nacional'nyj universytet imeni I. I. Mechnykova. – 2014. – С. 143–147.
8. Romek V.G. Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnyh situacijah / V. G. Romek, V. A. Kontorovich, E. I. Krukovich. – SPb. : Rech', 2004. – 256 s.
9. Frejd Z. V duhe vremeni o vojne i smerti // Voprosy obshhestva i proishozhdenie religii / Z. Frejd; Perevod na russkij jazyk A.M. Bokovikova. – Moskva. – ООО «Firma STD». – 2008. – 608 s.
10. Frejd Z. Ja i Ono // Psihologija bessoznatel'nogo/ Z. Frejd; Pod red. A. M. Bokovikova i S. I. Dubinskoj; Perevod na russkij jazyk A. M. Bokovikova. – Moskva : ООО «Firma STD». – 2008. – 449 s.
11. Frejd Z. Tormozhenie, simptom i trevoga Isterija i strah / Z. Frejd; Perevod na russkij jazyk A. M. Bokovikova. – Moskva : ООО «Firma STD». – 320 s.

12. Frejd Z. Lekcii po vvedeniju v psihoanaliz / Z. Frejd // Sobranie sochinenij v 10 tomah, T. 1. – Moskva : OOO «Firma STD», 2003. – 608 s.
13. Jur'eva L. N. Krizisnye sostojanija / L. N. Jur'eva. – Dnepropetrovsk : Art-Press, 1998. – 164 s.
14. Lazarus R. S. Stress, appraisal and coping / R. S. Lazarus, S. Folkman. – N. Y. : Springer, 1984.

S.H. Uvarova. To the question on mechanisms for the appearance of psychic consequences of public crises. This paper gives a survey of the problem on appearance of psychic consequences of public crises. It is emphasized in the paper that the realities of our present time in the world society are characterized with a high density of crisis states and processes. Under these conditions an individual goes through a traumatic experience of different crisis situations which are related directly to him/her or which are experienced by their near and dear ones. Certainly, crisis events differ in the force of their traumatic effect, but they result in person's strong feelings, since they are beyond his/her normal daily experience.

The psychoanalytic approach to trauma is presented. Based on the analysis of the forms, manifestations, dynamics and specifics of public crisis phenomena, as well as on the examination of the peculiarities of the psychological response to the crisis phenomena, the author presents an analysis of psychical conditions under which public crisis factors become pathogenic and cause person's negative psychical processes and states.

Psychoanalytic ideas concerning the mechanisms of traumatic experiences in the conditions of public crises are developed. It is emphasized in the paper that with the focus on psychoanalytic views it is possible to expand the understanding of scientific issues related to the emergence of negative psychical effects of public crises, as well as studying the prerequisites of their emergence. The elaborate study of long-term clinical experience of psychoanalysts and theoretical analysis of psychoanalytic papers testify that the subject's traumatization is not predetermined by the principle of linear determinism (when the past affects the present), but on the contrary, the experience of the past can be updated as a traumatic one in the light of present events. In other words, the event of the past can get the traumatic significance through the sense of the event of the present.

Key words: public crisis, social transformations, extreme event, trauma, traumatic experience, psychoanalysis, metapsychology, aftereffect mechanism.

Received July 07, 2015

Revised August 18, 2015

Accepted September 20, 2015